

BARBORA JIŘINCOVÁ

UPDATE DĚJEPISU

MIKROPŘÍBĚHY
O LIDECH
V ČASECH MINULÝCH

UPDATE DĚJEPISU

Mikropříběhy o lidech
v časech minulých

Barbora Jiřincová

Úvod

Po vydání své první knihy Restart dějepisu jsem dostala víc reakcí, než jsem čekala.

Někteří mí čtenáři si knihu koupili proto, že nechtěli procházet archiv blogu. Jiní si k ní našli cestu sami a chtěli víc. A občas se někdo ozval i s tím, že „tenhle článek jste tam nedala? Škoda!“

Jenže některé články se do první knihy prostě nevešly. Ne proto, že by byly slabší. Spíš proto, že nezapadaly do celkové koncepce knihy.

Tak jsem je nechala být. Ale když jste si rozebrali celý první náklad Restartu dějepisu, přišlo mi jich líto

Tuto druhou knihu proto nepovažujte za pokračování v pravém slova smyslu. Spíš jako volnou sbírku toho, co se našlo podél cesty. Neucelený výběr kapitol, které si říkaly o větší pozornost, vůni papíru nebo kvalitnější elektronický formát.

Čtěte je v libovolném pořadí. Zepředu, zezadu, náhodně. Je to spíš kapsář než román. A právě v tom je jeho kouzlo.

Vaše oblíbená dějepisárka

Barbora Jiřincová

Proč se učit dějepis?

Každý rok se na prvním semináři studentů ptám, proč se učit dějepis. Jaký smysl má poznávat dějiny? V drtivé většině případů se objeví stejná odpověď...

„Kdo zapomíná na své dějiny, je odsouzen je opakovat.“

George Santayana

Každý rok se na prvním semináři studentů ptám, proč se učit dějepis. Jaký smysl má poznávat dějiny? V drtivé většině případů se objeví stejná odpověď, jakou jsem vyučující na svém prvním semináři úvodu do studia dějepisu dala já.

„Aby se neopakovala.“

Také mimo historickou obec panuje přesvědčení, že znalost dějin nám zabrání opakovat chyby našich předků. Nerada tuto iluzi vyvracím. Přece jen nechci brát zastáncům vyšší hodinové dotace dějepisu ve školních osnovách argument (už tak jich mají málo). Leč toto přesvědčení nesdílím.

Mně tehdy má vyučující na prvním semináři položila tuto otázku:

„Barboro, máte pocit, že lidstvo se ze svých chyb někdy poučilo?“

Právě znalost těch několika tisíc let mě poučuje o tom, že v podstatě nic nemůže zabránit lidem dělat ty stejné chyby pořád dokola. Asi proto, že aktéry minulých dějů jsou lidé a ti chybují. Lidé v historii jsou totiž také schopni dělat jednu a tu samou věc pořád dokola se stejným výsledkem. Protože tentokrát to přece určitě dopadne úplně jinak!

Klíč k současnosti i budoucnosti

Znalost dějin totiž není to, co nám zabrání chyby našich předků opakovat. My je musíme vidět, pochopit a předvídat.

Ani znalost rodinné historie nezabrání dítěti opakovat chyby svých rodičů. To ví každý, kdo už něco zažil. Ale kdo pochopí, kým a proč jeho rodiče skutečně byli, pochopí sám sebe. Uvidí jasně, jak ho tento vliv utvářel. Přijme, že se mu nemůže nikdy ubránit, ale sebepoznání je základní klíč sebezvoje. A klíč k budoucnosti.

Vidět, pochopit a předvídat.

Své vlastní chyby i chyby, které dělá lidstvo po staletí.

Tak nějak vnímejme poznání dějin. Historicky gramotný člověk chápe příčiny a následky dějepisných jevů. Hlavně nezaměňuje jedno za druhé.

„Studium historie nás naučilo minimálně jednu věc. A to, že vždycky může být hůř.“

Neil Gaiman

Historik už také může s trochou nadsázky říct, že všechno už tu někdy bylo. Nenechá se tak zmást, když v televizi slyší o bezprecedentní krizi nebo o výzvě, jakou lidstvo ještě nezažilo. Lépe se orientuje ve své kultuře i v kulturách jiných, protože ví, jak se vyvíjely. A na základě toho, co ví o vývoji válek, krizí a procesů dávno minulých, může usuzovat, co nás čeká, s větší přesností. Není nakonec ale tolik překvapen jako mnozí žurnalisté, když přiletí černá labuť a jeho předpověď mine realitu o několik mil. Pokrčí rameny se slovy, že dějiny nejsou předvídatelné. To on už dávno ví.

Kým jsem, odkud pocházím a kam kráčím

Jak ukázalo přirovnání s rodinnou anamnézou, která zaměstnává každého dobrého psychoterapeuta, dějinné vlivy jsou jako rodinné vlivy. Utvářejí naši společnost tak, jak rodina a dětství utváří naše dospělé já. Národní, kulturní, společenská, genderová a jiná identita, ty všechny jsou formovány dějinným vývojem. Kdo ho nezná, nemůže

si být ve svém já jistý. Kdy jindy to bylo důležitější než teď? Kdo si není jistý tím, kdo je, nemůže tolerovat někoho, kdo je očividně jiný. Dobrý učitel dějepisu tak pro toleranci v dnešní společnosti dělá víc než nejlepší lektor multikulturní výchovy.

Dějepisem proti dezinformacím

Před volbami do poslanecké sněmovny roku 2021 jsem sledovala televizní debaty na České televizi. Zde prezentovali redaktoři průzkum (který se mi jinde než v samotných pořadech nepodařilo dohledat), který uváděl, že lidé se dnes ze všeho nejvíc bojí dezinformací. A já měla hlavu plnou otázek. Jak je tedy možné, že dějepis má tak malou oblibu a podporu ve společnosti (která přímo koresponduje s hodinovou dotací)? Jak je možné, že vůbec musím vysvětlovat studentům, proč se učit dějepis? Jak to, že nejsou historické obory narvané nadšenými uchazeči o studium? Proč veřejnost hlasitě neprotestuje, když se z té už tak malé hodinové dotace ubírá?

Možná proto, že veřejnost v podstatě neví, k čemu jí ten dějepis je. Tento web se tak bude snažit právě toto vysvětlit. Odpovědět na otázku, proč se učit dějepis. Je to totiž informovanost a gramotnost, která je v boji proti dezinformacím a proti manipulaci tou nejlepší zbraní.

Kritické myšlení můžete rozvíjet, jak chcete, ale pokud nemáte základ, na kterém ho založíte, budete se točit v kruhu. Znalost dějin vám dá ten nejlepší materiál, se kterým můžete současnou situaci poměřovat a tvrzení případného manipulátora porovnávat.

Historie je totiž stále živá

Z dějin všichni rádi čerpáme své argumenty. Bylo tomu tak vždycky. Nacionalisté v 19. století dávnověkostí svého národa dodávali údernosti snahám o vlastní stát. Německo v první světové válce odčiňovalo porážky od „odvěkého“ nepřítele. Francie se ve Versailles snažila přinést pokořením „odvěkého“ nepřítele světu mír. Kam směřovalo oboje, dnes už víme. A můžeme například historií, která se prohnala kolem vagónu v Compiègne, argumentovat při tvorbě nové budoucnosti zase my. Anebo se můžeme poučit a historické argumenty nechat v učebnicích.

Vagón v Compiègne

Tento nešťastný vagón se stal svědkem podpisu příměří 11. listopadu 1918, čímž se fakticky skončila první světová válka. Jelikož druhou světovou válku vedlo Německo se

záměrem tuto potupu odčinit, porážka Francie musela být roku 1944 podepsána právě zde. Z čestného místa v Paříži putoval nejprve do lesa v Compiègne, aby se zde uskutečnil podpis kapitulární listiny, a posléze na nové čestné místo do Berlína. Nebohý vagón se podpisu třetí kapitulární listiny nedočkal. Má se za to, že před postupujícími vojsky ho v roce 1945 vojáci SS zničili. Mohl ale padnout za oběť náletu. První verze se mi líbí víc. Ukazuje, že historická paměť učí lidi milovat, nenávidět, zbožňovat a mstít se. A to i železničním vagónům.

Pochybuji, že si ale jsme schopni pomoci. Je to přirozené. Proto je asi lepší toto chápat. Poznejme dějiny v jejich různorodosti. Smiřme se s mnohostí různých výkladů. A se vši pokorou vyvracejme povrchní argumenty.

Diskutujme, respektujme, vysvětlujme. A při těch diskuzích, ať se povedou v přednáškové hale, nebo nad pivem v hospodě, si budeme dobře uvědomovat, proč se učit dějepis.

Historická paměť

Historickou paměť určitého člověka nebo konkrétního společenství tvoří sdílené představy o minulosti.

Ty potom ve vztahu k přítomnosti pomáhají utvářet identitu jedince nebo nějaké skupiny lidí. Historická paměť se může, ale také nemusí shodovat s poznatky historické vědy. Většinou se také v čase vyvíjí. Hmatatelný odraz tohoto proměnlivého vztahu k minulosti představuje vztyčování a boření pomníků nebo pojmenovávání a přejmenovávání ulic.

Paměťové dějiny

Historická paměť představuje poměrně nový směr dějepisného bádání. Nicméně pro dnešní společnost má nepopíratelný přínos a nejlépe se uplatní ve výuce. K demokracii přirozeně patří různé výklady minulosti. Koncept paměťových dějin uznává, že alespoň některé mohou existovat vedle sebe. Nemusí se nutně bít mezi sebou ani není úkolem historiků zadupat je do země.

Níže uvedený citát předního historika paměti Pierra Norry přesně vystihuje, že právě dnes jsou konfrontovány různé

výklady mezi sebou a vznikají nové a nové. (Online je veřejně dostupný Norrův zásadní článek, který byl jako jedno z mála jeho děl přeložen do češtiny. Upozorňuji předem, že se jedná o čtení pro fajnšmekry.)

„Zažíváme explozi historie.“

Pierre Norra

Dějiny jsou přece jedny. Nebo ne?

Ne, nejsou. Vznikají různé verze dějin, protože různé společnosti na minulost vzpomínají různě. Nemusíme putovat křížem krážem globalizovaným světem, abychom si pravdivost tohoto konceptu ověřili. Naše Evropa nemá žádné dějiny. Není náhodou, že přes nesporné touhy špiček evropské intelektuální scény žádná syntéza, se kterou by se ztotožnili historikové všech zemí kontinentu, nevznikla. Ze zahraničních knih můžeme odkázat na dílo o vzniku Evropy od Christophera Dawsona nebo Friedricha Heera o evropských duchovních dějinách.

Ani jedna ovšem nesplňuje nutnou podmínku, že se na jejím obsahu historici všech evropských zemí shodnou. Opravte mě, pokud se pletu. Příkladem je obrovská práce, kterou vynaložil kolektiv rakouských a českých historiků

na vznik knihy o společných dějinách. A to jsou jen dva malé státy, které se musely dohodnout, respektive několik jejich dějepisců.

Co víc, studenti Erasmu jsou často velmi překvapeni odlišností výkladu dějin své země za hranicemi. A ještě překvapenější, když jim předmět doma neuznají, protože „tam se to učí jinak“.

Různé historické paměti

Proč tomu tak je? Nu, protože i jednotlivé rodiny mají své verze minulosti. Paměťové spory se projevují v bitvách o pomníky a názvy ulic. S paměťovými dějinami souvisí i historické mýty.

Nelíbí se vám to? Chtěli byste mít raději dějepis plný jasně daných fakt? A k čemu by nám takový dějepis byl?

Zkusme na chvíli připustit myšlenku, že existuje víc verzí minulosti. Zvláštní, že? Je to ale přirozené. Když manžel, manželka a syn vyprávějí o rodinné dovolené, jednotlivé příběhy se budou lišit. Nikomu to připadat divné nebude. Lidská paměť je selektivní, zabarvená emocemi a vzpomínky časem blednou. Našemu mozku jsou fakta o minulých jevech celkem k ničemu, on uchovává informace nutné k našemu přežití. A ty se od reality mohou

lišit. Kolektivní paměť je změť myšlenek lidských bytostí, pracuje tedy na podobném principu.

Pamětník první republiky, který s tatíčkem Masarykem boural monarchii, bude pohlížet na dějiny habsburské dynastie jinak než dnešní přesvědčený Evropan, který má v dědicích Habsburků věrné zastánce evropské myšlenky. A pokud jste opravdový fanoušek, můžete si koupit třeba i hrnek s Karlem V. (osobně nejsem takový fanoušek, ale koupila bych si ho hned).

Přijměme myšlenku, že oba mohou mít pravdu, protože, jak pravil Pilát: „Co je to pravda?“

Zajímá vás koncept historické paměti či mýtů, které veřejnost tak ráda přenáší dál a které profesionální historiky přivádějí k šílenství? Vydejte se na cestu dalšího poznání spolu se mnou.

Dějiny medicíny – bestseller se nekoná

Dějiny nemocí a lékařství se neodvíjí ve strhujícím příběhu. Tomuto vyprávění totiž do bestselleru hodně chybí.

V první řadě se děj dlouho nikam nehýbe. Někdy v antice kdosi udělá průlom, a pak se zhruba patnáct století přešlapuje na místě. Na konci 18. století bleskne čtenáři naděje, že dojde k rozřešení.

Jenže dějová linie se hrne zmateně, zběsilou rychlostí dál, občas se vrátí a zašmodrchá. Navíc v tomto příběhu dlouho není jasné, kdo je padouch a kdo je hrdina.

Za padoucha, alespoň v případě infekčních nemocí, můžeme označit mikroorganismy. Co to ale je za zloducha, když o něm po celé trvání čtení nikdo neví?

Nu, a lékaři starých časů mají také do hrdinů daleko. Z dnešního pohledu jsou totiž některé jejich omyly tristní a měly na svědomí obětí dost – ne tolik jako mikroskopické breberky, ale dost i tak.

Omyly, nad kterými zůstává rozum stát

Pouštění žilou

Vezměme si za příklad pouštění žilou. Tato metoda se užívala až do konce 19. století. Vycházela z představy, že pacientovi, který trpí horečnatými stavy, prospěje, když se horké krve zbaví.

Ve shodě s galénskou medicínou chtěli lékaři takto dosáhnout rovnováhy v pacientově těle. Galén byl řecký lékař, na jehož poznatcích (ve středověku navíc převzatých z arabských zdrojů) stála západní medicína dlouhá léta. Zdravý je z galénského pohledu ten člověk, v jehož těle dojde k rovnováze 4 šťáv – krve, černé a žluté žluči a hlenu. Pouštěním žilou se tak mělo této rovnováhy docílit.

WikiSkripta nás poučují, že dnešní medicína nachází pro tuto techniku využití v několika výjimečných případech. Jinak si ale dovedeme představit, jak nemocnému organismu „prospívá“ oslabení způsobené ztrátou krve. Nešlo o nějaký neškodný zákrok srovnatelný s odběrem krve – samotné pouštění žilou odebíralo běžně až 0,5 l krve. A to několikrát v průběhu nemoci.

Mylná představa o anatomii

Ani Galén (žijící ve 2. století), ani jeho následovníci na Západě po dobu dalších zhruba 1400 let nevěděli moc o tom, jak jejich pacient vypadá zevnitř. Pitvy lidí nebyly součástí vzdělání lékaře. Vtipně v tomto kontextu působí představy o ženských pohlavních orgánech.

Na toto téma vzniklo nespočet traktátů. Psalo se o děloze, která si žije vlastním životem – volně cestuje v ženském těle a nenasytně se snaží naplnit svůj účel – tedy plození dětí. Středověké lékaře velmi strašila představa ženského semene, které ženy produkují, aby vykompenzovaly přebytek vlhkosti v těle. Děsivostí se této tekutině mohla rovnat pouze menstruační krev.

Zde se nejedná o báhorky, které si vyprávěli náctiletí vesničtí chlapi. Takové názory skutečně panovaly v řadách odborné veřejnosti a vyučovaly se na univerzitách. A jsou jen jedním příkladem z mnoha.

Původ mylných představ v dějinách medicíny

Než středověké lékaře šmahem odsoudíme, zkusme se na ně podívat jinýma očima. Historicky myslící člověk vykládá dějiny v jejich perspektivě. Jak nám tedy dějinná perspektiva pomůže tyto názory pochopit?

Kde nic není...

Zaprvé mějme na paměti, že laická i odborná veřejnost byla proti nemocem zcela bezbranná. Nikdo nevěděl, proč v důsledku (pro nás banálního) zranění člověk přijde o nohu. A ještě je rád, že to přežil. Svých teorií se drželi mimo jiné proto, že jiné neměli.

Tápali ve tmách, jako i my občas tápeme. Nebo snad dnes medicína chápe celého člověka? Ani omylem. A stejně jako dnes, ani tehdy učení lékaři neradi uznávali, že něco nevědí. To není historická perspektiva, to je psychologie člověka.

Filozofie a náboženství

Medicína se v dějinách nepovažovala za exaktní vědu. Koneckonců žádná věda se nepovažovala za exaktní vědu. Hranice mezi obory tak, jak je známe dnes, neexistovaly. Výše zmíněný galénismus nepředstavoval pouze soubor anatomických a fyziologických poznatků – jednalo se o ucelenou filozofii.

Představa o ženském těle, kterou jsem nastínila výše, korespondovala s ideou hříšné Evy, jak byla popsána v bibli. Morové rány chápali i sami lékaři jako boží trest pro společnost. Stejně jako nemoc a úmrtí jednotlivce se mohl

vykládat jako ukazováček namířený na hřích, který danou rodinu tížil.

Příčina se často hledala v morálce. Jsme si jistí, že jsme takového myšlení jako moderní společnost už zcela vzdáleni, pokud čelíme hrozbě, které nerozumíme? Středověké myšlení navíc nefandilo originalitě. Galén byl autorita. Aristotelés byl autorita. Nové názory se považovaly za nebezpečné a podezřelé. Staré a osvědčené platilo. Idea pokroku a osvěty nevládla světu jako později v osvícenství.

Lékaři a chirurgové

Nechme stranou omyly dávné medicíny. V průběhu výkladu o dějinách infekčních nemocí, které budou následovat v dalších článcích, si jich ještě užijeme. Pojdme se podívat na ty, kteří chtěli být hrdiny našeho příběhu, a tak dlouho se jim to nedařilo.

Lékaři a lidstvo

Laická veřejnost lékařům obecně příliš nedůvěřovala. Kdo dočetl až sem, možná se ani tolik nediví.

Lidová moudrost pracovala s bylinkami a jednoduchou praktickou léčbou. Porodní báby dlouho dokázaly pomoci ženám a jejich dětem lépe než věhlasný lékař. V lidové medicíně se také tradovalo mnoho omylů, ale lidé zde vycházeli z praxe, která omyly ve vši pokoře korigovala. Na rozdíl od univerzitní teorie.

Tento rozpor ale nabyl na vážnosti v 2. polovině 19. století, kdy lékaři a chemici konečně přišli na to, kdo je tady tím největším padouchem. Objevily mikroorganismy. Od té chvíle mohli hrát roli hrdinů a lidstvo vytahovat z jedné infekční šlamastyky za druhou. Ale nedůvěru, kterou zaseli pouštěním žilou a rušením osvědčených lidových postupů jejich předkové, nešlo zneškodnit tak snadno jako bakterii cholery.

Přesvědčit obyvatelstvo o užitečnosti osobní hygieny, přeměně zvyků v nakládání s mrtvými i živými, lidmi i zvířaty nebo o nutnosti očkování, to byl běh na delší trať. Také proto, že i v tomto závodě se dopustili lékaři a vědci mnoha fatálních omylů nebo hlásali pravdy, které se později ukázaly jako chybné.

Dějiny infekčních nemocí

Patogeny a jiné příčiny

V první řadě opět připomeňme historickou perspektivu. My dnes určujeme nemoci podle jejich původce. Jelikož o příčinách lidé netušili zhola nic až do 2. poloviny 19. století, ani se o to nepokoušeli. Nemoci se tak dělily a pojmenovávaly podle svých projevů.

A také léčba byla z pohledu dnešní medicíny tzv. symptomatická – tedy léčily se projevy nemoci. Ten rozdíl nejlépe pocítíme třeba při horečnatém onemocnění. Horečka se dnes nesráží, dokud nedosáhne míry, kdy tělo příliš vyčerpává. Jinak ji považujeme za projev imunitní reakce – tedy něco, co tělu pomáhá s infekcí bojovat. Symptomatická léčba by považovala samotnou zvýšenou teplotu za problém a řešila by ji jako takovou.

Průlom v 2. polovině 19. století

Z praxe se například vědělo, že viditelně špinavá voda může obsahovat choroboplodné zárodky. Jakou práci ale dalo Robertu Kochovi přesvědčit městskou radu o nutnosti sterilizace na první pohled čisté vody.

Teorie myasmat

Když přišel mor, lidé tušili, že se nějak šíří od jednoho k druhému nebo z místa na místo. Ale ono „jak“ bylo hrozivě nejasné.

Lékaři přišli s teorií myasmat. Myasma je pojem z řecké mytologie, který se pojí se znečištěním ovzduší. Tento výklad se snad nejvíce blíží modernímu vysvětlení původu nákazy.

Ale jen zdánlivě. Nemocný člověk mohl být zdrojem myasmatu, protože v něm probíhaly hnilobné procesy. Stejně tak zvíře, kontaminovaná voda, odpad a obzvláště mrtvá těla.

Lidstvo ale nic netušilo o inkubační době a asymptomatickém průběhu nemoci. A zde tedy docházelo k oněm osudným omylům.

Tak například v období morových epidemií se bohatí občané stěhovali na venkov – pryč ze zamořeného prostředí. V praxi lze očekávat pozitivní efekt, když se někdo vymaní z velké koncentrace nakažených osob. Ale odjížděla celá domácnost, bez ohledu na to, zda už do ní někdo nákazu přivlekl, nebo nikoliv. Často si tak odváželi původce nemoci s sebou.

Že mor přenáší blechy ukryté v kožichu krys, které s člověkem zcela přirozeně žily, to nikdo netušil.

A kousance od blech na kůži nikdo neřešil. Lidé tak utíkali z morem zamořeného města, v truhlách a oblečení si s sebou vezli nakažené blechy a svou smrt. A nákazu šířili dál.

Malomocenství neboli lepra v dějinách

Okolo lepry, stejně jako okolo moru, se kupí příslovečná mlha. Zatímco za mor se ve středověkých kronikách označovala většina epidemických nemocí bez ohledu na původce, lepra se spojovala s rituální nečistotou a podle toho se s nemocnými nakládalo.

Dnes identifikujeme toto onemocnění jako tzv. Hansenovu nemoc. Způsobuje ji *Mycobacterium leprae*. Vyznačuje se až několikaletou inkubační dobou a paradoxně poměrně nízkou nakažlivostí. S výjimkou kožní formy, která vytváří vysoce infekčním roztokem naplněné vředy. V pozdějších stádiích se ale projevuje drastickým způsobem – objevují se léze na kůži, deformují se okrajové oblasti těla (obličej a končetiny) a odpadávají celé kusy masa.

Okolo lepry, stejně jako okolo moru, se kupí příslovečná mlha. Zatímco za mor se ve středověkých kronikách označovala většina epidemických nemocí bez ohledu na původce, lepra se spojovala s rituální nečistotou.

Malomocenství a rituální nečistota

Bible se o malomocenství zmiňuje docela často. Židovství právě tuto nemoc, nebo spíš dispozici, spojovalo s rituální nečistotou. Jenomže svaté texty mluví v symbolech, nemůžeme je tedy číst jako medicínský traktát. Jisté ale je, že lepru ve starověku Židé i jiné příbuzné národy znali.

Nicméně současní historici mají za to, že evropská lepra (známá Řekům a muslimům) nemá nic společného s biblickou „ohavnou šupinatou nemocí“, se kterou ji středověcí lékaři ztotožnili. Ke škodě nemocným leprou, protože jejich reálná nakažlivost nehrála roli. Byli rituálně nečistí, stížení božím trestem, ohavnou nemocí a jako takoví umísťováni do leprosárií bez ohledu na stadium nemoci.

Na základě kosterních pozůstatků můžeme dokázat, že lepra se na křesťanském Západě nejintenzivněji šířila mezi lety 1000 a 1250, ale i tak máme dokladů pramálo. Víc informací o ní najdeme v písemných zdrojích. V průběhu 14. století z pramenů téměř úplně mizí.

V 12. a 13. století se ustanovovaly zákonné normy, které malomocné vyčleňovaly ze společnosti. Obvykle se začínalo nařčením sousedů – stačila bílá skvrnka na kůži. Následovalo vyšetřování, často vedené knězem, nikoliv lékařem (ačkoliv ve světle toho, co sami lékaři věděli o původu a diagnóze lepry, to nehraje takovou roli).

Ubožák byl následně ubytován v leprosáriu, kde měl zůstat do konce života. Leprosária se nacházela na okraji komunit a byla striktně oddělena.

V některých obdobích a lokalitách se ale na malomocné pohlíželo jako na požehnané – poznamenané utrpením. Těšili se privilegovanému postavení. Malomocní také vždy měli povoleno žebrot, což byl důvod, proč se někteří chudí obyvatelé nechávali za malomocné označit dobrovolně. Péče o malomocné také představovala poměrně běžný prostředek pokání či dobročinnosti.

Lepra náhle mizí

Lepra mizí z lidské historie v polovině 14. století. Načasování je to tak podezřelé, že se historici pokoušeli dát ho do věcné souvislosti s příchodem moru. Tzv. černá smrt v Evropě propukla právě roku 1347.

A když přišel mor (tušíme odkud), odešla lepra (netušíme kam).

Souvislost mezi morovou nákazou a případnou imunitou vůči malomocenství se neprokázala. Jako nejpravděpodobnější se nakonec jeví verze, že lepra mizí z evropských pramenů ve 14. století, protože přestává být vidět. Leprosária spoléhala na dobročinnost a dobrovolnou

činnost mecenášů. Ekonomický a společenský rozklad, který způsobila morová epidemie, neponechal pro leprosária prostor.

Zmizela tedy leprosária, ale kam zmizeli malomocní? Má se za to, že těch několik málo skutečně nakažených Hansenovou nemocí se rozptýlilo do společnosti. A protože se nejedná o onemocnění tak nakažlivé, dál se nešířilo. Zmizela idea lepry, zmizela lepra.

Malomocenství nebo lepra v historické perspektivě

Dále se také změnilo společenské myšlení. Malomocenství se vnímalo jako individuální trest za hříchy. Morová rána, která kosila celé vesnice po celém známém světě, neponechávala místo pro individuální vinu a osobní pokání. Přišel čas otázek po kolektivní vině, kolektivním pokání, konci světa, zástupných obětech a hledání viníků.

Pokud vám při čtení posledních odstavců ani jednou nezabloudily myšlenky k současné situaci, asi málo sledujete televizi a nečtete noviny.

Nicméně ti z vás, kdo zajásali při představě nemoci jako společenského výmyslu, nepotěším. Zdaleka nekončíme, v příštím článku navážeme morovou epidemií, která byla tak skutečná, jak jen to šlo. A v dalších dílech seriálu nás

nečeká jen mor a cholera, ale také třeba tuberkulóza nebo neštovice.

Dějiny tuberkulózy

Možná vás překvapí, že tuberkulóze se v 19. století říkalo „bílý mor“. Tuberkulózu nemáme spojenou s epidemií a hromadnými hroby.

Přitom v západní Evropě na tuto nemoc zemřelo víc lidí než na kteroukoliv jinou. Bakterie tuberkulózy ale nevznikla v 19. století. Paleontologové prokázali, že se s ní potýkali už lidé v pravěku.

Jak a proč se tedy stalo, že se z ní právě v době, kdy medicína konečně začínala slavit úspěch, stala hrozba?

A proč už se jí dnes tolik nebojíme?

Původce tuberkulózy

Zatímco naši předci ohledně původu nemoci často tápali ve tmě a nechávali se svést na scestí bludičkami, my víme. Původce onemocnění zvaného lidově „souchotiny“ nebo „úbytě“ je bakterie *Mycobacterium tuberculosis*. Někdy se také nazývá Kochův bacil. Jako mykobakterie patří do

stejně skupiny jako bacil způsobující lepru, které jsme se věnovali v minulém článku.

Dne 24. března 1882 ji objevil Robert Koch a za svůj objev získal Nobelovu cenu. Cesta k uznání bakteriálního původu tuberkulózy ovšem nebyla přímočará. Společnost se z různých důvodů držela jistoty, že tuberkulóza prostě nesmí být nakažlivá.

Navíc zůstávalo mnoho otázek nezodpovězeno. Proč některý pacient nemá žádné příznaky, když se u něj přítomnost této bakterie prokáže? Proč někdo zemře hned, a jiný žije dlouhá léta s onemocněním v chronické fázi? Proč se zdá být onemocnění dědičné?

Pro mnoho lidí v 19. století byla představa neviditelných vrahů tak fantastická, že jí dlouho uvěřit nemohli. A to nemluvíme pouze o nevzdělané populaci. Také odborná veřejnost teorii o bacilech jako původcích nemocí dlouho vzdorovala. Mimo jiné proto, že většina této veřejnosti své léčebné metody založila na teoriích, které se s bakteriálním původem nemoci neslučovaly.

Nakažlivost tuberkulózy a průběh nemoci

Nákaza bakterií *Mycobacterium tuberculosis* neznamená, že člověk vůbec za svého života vyvine symptomy. Ve

většině případů totiž imunitní systém bakterii při vstupu do organismu „zakonzervuje“, obalí, a ta se už nemůže množit. Proč některý člověk toto dokáže, a jiný nikoliv, s tím si lámou hlavu imunologové také dnes. Ví se o rizikových faktorech, nikdo ale nemá jistotu.

V případě, že tuberkulóza přejde do aktivní fáze, je i dnes její úmrtnost bez příslušné antibiotické léčby zhruba 50%. V zemích, kde se dnes úbytě běžně vyskytují, už navíc kolují silně rezistentní kmeny, které terapii antibiotiky znesnadňují. V době Kochova objevu byla ovšem antibiotika ještě hudbou budoucnosti. I tehdy se ovšem souchotiny projevovaly různě u různých jedinců. Někdo sešel rychle, jiný strávil s vyčerpávajícím kašlem a bledou pletí až několik let, než zemřel. Soudobá medicína navíc nedokázala říct, kdo je vyléčen. Pokud odezněly symptomy, pacient byl prohlášen za zdravého. Stále ale mohl šířit nákazu.